

ГРАМАТИКА. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА

УДК 811.161.2'367.623:821.161.2'06.08Гуменюк Н.
DOI: 10.31651/2226-4388-2021-30-78-86

СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА І ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНІ ПОЗИЦІЇ ПРИКМЕТНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ НАДІЇ ГУМЕНЮК «ВЕРЕСОВІ МЕДИ», «ДОЖИТИ ДО ВЕСНИ»)

*І. А. Мельник, доктор філологічних наук, доцент кафедри української мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна)*

e-mail: ira_melnyk_@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5946-0261

У студії докладно вивчено семантичні особливості прикметників, уживаних у романах Надії Гуменюк «Вересові меди», «Дожити до весни», системно досліджено їхні первинні та вторинні формально-синтаксичні позиції в структурі речення. Цей лексико-граматичний клас слів на позначення ознак охоплює найрізноманітніші значення, що мають безпосередній стосунок до людей та предметів. За семантичним наповненням виокремлено двадцять дві семантичні групи, із-поміж яких прикметники на позначення емоційно-психічного стану людини, її волі, темпераменту, фізичних і фізіологічних особливостей, схильності до певної дії або стану, вдачі, характеру, морально-етичних якостей, духовного світу, інтелектуальних спроможностей, віку, сімейного стану, матеріального достатку, зовнішніх ознак, деяких інших рис людини, а також фізичних, функційних та структурних властивостей предметів, темпоральних характеристик, параметричних величин, кольорової гами, належності комусь тощо. Схарактеризовано первинні та вторинні формально-синтаксичні функції прикметників з опертям на їхній семантичний потенціал. З'ясовано закономірності переходу лексико-граматичного класу прикметників у формально-синтаксичну сферу дієслів. Теоретичні положення послідовно підтверджено широким фактичним матеріалом, дібраним з аналізованих романів Надії Гуменюк.

Ключові слова: прикметник, семантика прикметника, формально-синтаксична структура речення, формально-синтаксичні позиції прикметника, означення, іменний складений присудок.

Актуальність. На сьогодні зацікавлення викликають дослідження, у яких граматичні явища схарактеризовані з опертям на конкретний фактичний матеріал сучасної української мови. Актуальність нашої студії зумовлена відсутністю спеціальних праць про семантичну та формально-синтаксичну своєрідність прикметників, уживаних у романах Надії Гуменюк.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні троє десятиріч в лінгвоукраїністиці переважає новий підхід до кваліфікації прикметника, що ґрунтований на концептуальних засадах функційно-категорійної граматики, яка передбачає «багаторівневу інтерпретацію сукупності синтаксичних, морфологічних та словотвірних категорій, що перебувають у системних ієрархічних взаємозв'язках і співвідношеннях» [12, с. 3]. З опертям на гетерогенну класифікацію фундатор функційно-категорійної граматики І. Р. Вихованець виокремив і докладно схарактеризував прикметник на тлі інших лексико-граматичних класів слів [1; 2]. У канві реченнєвої структури як неоднорівної багатоаспектної одиниці, зреалізованої у формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному і комунікативному планах, прикметник досліджували М. О. Вінтонів [3], К. Г. Городенська [5], Н. М. Костусяк [6], Т. Є. Масицька [8], О. Г. Межов [9], М. В. Мірченко [13] та ін. Низка наших попередніх студій про прикметник виконана також із проєкцією на формальний і семантико-синтаксичний аспекти речення. Свого часу ми цілісно вивчили категорію валентності предикативних прикметників [14], докладно дослідили особливості синтаксичного та морфологічного

переходів прикметників у сферу дієслова на тлі інших частиномовних переходів [11; 12], схарактеризували аналітичні та синтетичні засоби відприкметникової дієслівної транспозиції [10] тощо.

Мета дослідження – цілісний аналіз семантичної природи прикметників, їхніх первинних і вторинних формально-синтаксичних функцій на матеріалі романів «Вересові меди», «Дожити до весни» Надії Гуменюк. Задекларована мета зумовила потребу розв'язати такі завдання: 1) диференціювати прикметники за семантичним наповненням; 2) схарактеризувати первинні та вторинні формально-синтаксичні функції прикметників; 3) з'ясувати закономірності транспозиції лексико-граматичного класу прикметників у дієслівну сферу; 4) послідовно підтвердити теоретичні положення широким фактичним матеріалом, дібраним із романів Надії Гуменюк.

Матеріали й методи. Щоб досягти поставленої мети й розв'язати накреслені завдання, використали кілька методів, основний із-поміж яких *описовий* – для цілісного дослідження семантичної специфіки та функційних особливостей прикметників на конкретному фактичному матеріалі сучасної української мови. Залучено також *метод спостереження* за формальними та семантичними ознаками прикметників, функційно-семантичними особливостями зв'язкових компонентів у структурі іменного складеного присудка; *методику функційного аналізу* – для вирізнення первинних і вторинних формально-синтаксичних функцій прикметників тощо.

Синтаксичні функції прикметників залежать звичайно від їхнього місця в структурі речення: прикметники, розміщені в препозиції, виконують роль означення, а прикметники, що перебувають у постпозиції, спеціалізовані на вживанні в присудковій функції, пор.: *Теплий світанок* і *Світанок теплий*. Постпозицію, інтонацію та наявність дієслівної зв'язки зараховано до спеціальних засобів, що вможливають уживання прикметників у присудковій функції [4, с. 671]. За реалізації граматичної структури в мовленні реченням із прикметниками в присудковій позиції притаманний також непрямий порядок слів, який спостерігаємо: 1) коли складений іменний присудок цілком або тільки одна з його частин розміщені перед підметом; 2) коли для присудка характерна постпозиція щодо підмета, але прикметник розташований перед дієслівною зв'язкою, наприклад: *Був у їхніх долях однаковий поворот...* (2, с. 14); *...кому я тоді потрібна буду, га?* (1, с. 30); *Та недовгим було моє безтурботне розкошування...* (2, с. 14); *Дядько Каїн ... заздрісним вельми був* (1, с. 99); *І машина чорна-пречорна була, аж синювата, блискуча така, велика, не те що у голови сільради* (2, с. 81).

На синтаксичну функцію прикметника не впливає порядок слів у реченні за умови, якщо підметову позицію заступають займенникові іменники, які сполучаються лише з прикметниками в позиції присудка й не вимагають означень, наприклад: – *Я не стара, я молода, – заперечує Дана* (1, с. 98); *Хіба він не особливий?* (1, с. 55); *Був він гарячим і пристрасним, відважним і ризиковим, але хитрим і зрадливим* (2, с. 4). Особливої виразності висловленням, що виражають емоційний стан мовця, почуття тощо, надає зворотний порядок слів, наприклад: *Яка страшна сила...* (2, с. 18).

У граматичних описах, орієнтованих на функційно-категорійний аспект, формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні функції лексико-граматичних розрядів слів визначають відповідно до їхнього категорійного значення. Категорійне значення прикметника, пов'язане з ознакою предмета, корелює з функцією приіменникового другорядного члена речення – означення – первинною формально-синтаксичною функцією цього лексико-граматичного класу слів та первинною його атрибутивною семантико-синтаксичною функцією. Як клас слів, що узагальнює ознаку предмета, прикметник завжди супроводжує іменник і без нього не функціонує. Досліджуючи синтаксичні позиції цього частиномовного класу, І. Р. Вихованець зазначав: «Прикметником можна вважати ознакове слово тільки тоді, коли воно стоїть у приіменниковій позиції, виконує роль приіменникового другорядного члена речення,

узгоджується з опорним іменником у роді, числі та відмінку і виражає атрибутивне значення» [Вихованець 2017, с. 263].

Отже, за такого міркування, функція означення – єдина формально-синтаксична функція прикметника. Залежно від того, яку позицію в реченні заступає опорний для прикметника іменник, прикметник здатний переміщуватися, не відриваючись у синтаксичному плані від іменника. Прикметник завжди супроводжує іменник і копіює його морфологічні категорії, напр.: *А це хіба танець маленьких лебедів? Це ж якісь охлялі мокрі кури, що ось-ось свої незграбні лапи посеред сцени простягнуть!* (2, с. 9); *Містичний страх переді мною, мою дивовижною ауру зупиняв скрипалів, які приходили до Ніколя по інструмент* (2, с. 15); *Сивий чоловік, спокійний, худорлявий і жилий, здивовано підніс мене аж до очей. Очі – світлі, неначе роки потроху витили з них густу синю барву й залишили тільки сірувату блакить* (2, с. 57). Характерно, що синтаксично опорний іменник, впливаючи на залежний прикметник, надає останньому всіх своїх морфологічних категорійних характеристик. Лише приіменникове вживання ознакового слова слугує невід'ємною рисою його прикметниковості.

Прикметники передають найрізноманітніші значення. Вони слугують для позначення: 1) фізичних і фізіологічних особливостей людей: *глухий, здоровий, кволий, живий, німий*; 2) схильності до певної дії або стану: *віщий, гамірливий, дбайливий, крикливий, прозорливий*; 3) емоційно-психічного стану людини, її волі, темпераменту: *оптимістичний, вольовий, щасливий, злий, млявий*; 4) вдачі, характеру людини, її морально-етичних якостей, духовного світу: *азартний, інтелігентний, вихований, набожний, упертий*; 5) інтелектуальних спроможностей людини: *вдумливий, ерудований, здібний, кмітливий, розумний*; 6) віку, сімейного стану людини: *дорослий, зрілий, літній, сімейний, юний*; 7) матеріального достатку людини: *багатий, бідний, злиденний, заможний*; 8) зовнішніх ознак людини: *босий, голий, лисий, молодистий, товстий, худий*; 9) деяких інших рис людини: *безталанний, безперспективний, вільний, самотній*; 10) смакових особливостей: *апетитний, гіркий, кислий, солодкий, пекучий*; 11) ознак, що сприймаються нюхом: *ароматичний, духмянний, запахуючий, запахний, затхлий*; 12) ознак, відчутних на дотик: *гарячий, гострий, колючий, пекучий, слизький*; 13) ознак, пов'язаних зі слуховим сприйняттям: *басистий, безшумний, голосний, мелодійний, тихий*; 14) ознак, що мають стосунок до простору, форми, обсягу, відстані, ваги тощо: *близкий, сільський, важкий, довгий, місткий, круглий*; 15) темпоральних характеристик: *архаїчний, завтрашній, майбутній, віковий, давній, миттєвий, моментальний*; 16) ознак, що є наслідком певної дії: *вивітрілий, відтятий, в'ялий, мерзлий, розквілий*; 17) фізичних, функційних та структурних властивостей предметів: *вогкий, гінкий, клейкий, сухий, гоїлий, густий, однорідний, п'який*; 18) зовнішніх ознак предметів: *ажурний, бархатний, вишуканий, гладкий, картатий*; 19) кольорової гами: *бежевий, білий, голубий, зелений, чорний*; 20) ознак предметів за матеріалом: *дерев'яний, кам'яний, глиняний, ситцевий, солом'яний*; 21) належності: *материн, батьків, дядьків, братів, тітчин, сестрин*; 22) деяких інших ознак: *загальний, закономірний, епізодичний, реальний, випадковий* тощо, наприклад: *Голодний, змучений, виснажений, але щасливий, холодної ночі наприкінці жовтня [він] нарешті постукав у вікно рідної хати* (2, с. 38); *Наступного дня до Даніеля прийшов трохи дивуватий чоловік. Мав довге руде волосся, довгий ніс і довгі тонкі пальці* (2, с. 47); *Лука Баскаль готував сина до великої сцени й до великого життя* (2, с. 39); *І зостанеться наша дитина, як у полі гола стеблина* (1, с. 110); *Звичайна субота, уже груднева, але ще по-осінньому мокра та плаксива* (2, с. 8); *...полюбити свою покару вередливий хлопчисько не міг* (2, с. 48); *Немилосердне африканське сонце розпікало моє тіло на валуні...* (2, с. 49); *Сватання упало на Данину голову, як сніг на зелене листя* (1, с. 111). Прикметники передають різноманітні ознаки: одні з них є власне-ознаками, інші – ознаками граматичними, що лише за певних синтаксичних позицій набувають відповідних семантичних та морфологічних властивостей.

У текстах аналізованих романів, як і в сучасній українській літературній мові загалом, представлені схарактеризовані вище семантичні групи прикметників, що зафіксовані переважно в первинній, означальній, формально-синтаксичній позиції, наприклад: *Лука вклякає перед «панною» на **ліве** коліно, прикладає **праву** руку до серця, енергійно вже **сивим**, але ще **густим**, як у парубка, **чубом*** (2, с. 7); *Потім звикла до **дивакуватої** церемонії...* *Щоразу він наче вперше зізнається у **палкому** коханні, пропонує руку та серце і трепетно запрошує свою «панну» до музики, як наречену до **весільного** танцю* (2, с. 7); *Його батько, **відомий** лікар Жозеф Паскаль, вирішив дати своєму одинакові **медичну** освіту, а опісля передати в його **надійні** руки **родинну** клініку* (2, с. 14) та ін.

І лише незначна частина якісних прикметників трапляється в означальній як вторинній формально-синтаксичній позиції, наприклад: *Я відчувала, як невимовна печаль і туга за коханою стискає його груди, як почуття до неї гарячою магмою нуртує в серці, **готове** розірвати його* (2, с. 15); *Та місцеві мешканці розмовляли не російською, а зовсім **не схожою** на неї мовою* (2, с. 21); *Він успішно склав іспити, купив **потрібну** літературу й уже бачив себе студентом найпрестижнішого ... навчального закладу* (2, с. 37). Такого зразка прикметники спеціалізовані на первинному формально-синтаксичному присудковому функціонуванні: *...очі ... **схожі** на прозорі кришталіки льоду* (2, с. 75); *От поторгуємося з молодим, дізнаємося, скіло він **готовий** за тебе **заплатити*** (1, с. 107); *...чим також **потрібні** тільки раби...* (1, с. 249) та ін.

Характерно, що прикметник у ролі приіменникового другорядного члена речення – означення – не відіграє конструктивної ролі у формально-синтаксичній структурі речення, не входить до складу простих із формально-синтаксичного погляду елементарних речень, складниками яких є головні члени речення: підмет і присудок у двоскладному реченні або недиференційований головний член в односкладному реченні.

Отже, тільки той лексико-граматичний клас слів, що заступає типову для прикметника приіменникову позицію, має атрибутивний зміст і в якого іменні морфологічні категорії роду, числа і відмінка набувають залежного від опорного іменника синтаксичного характеру, із формально-синтаксичного погляду варто вважати власне-прикметниками. Усі інші формально-синтаксичні позиції прикметникових форм сигналізують про їхній синтаксичний перехід до сфери інших частин мови.

Слово, зафіксоване з тим самим лексичним значенням, але в новій синтаксичній ролі, Є. Курилович кваліфікує як синтаксичний дериват [7, с. 60–61]. Синтаксична деривація спричиняє модифікацію категорійних одиниць вихідної частини мови і зміну синтаксичних функцій слова в межах того самого лексичного значення. Уживання лексем у вторинних формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних позиціях можливе за умови порушення кореляції між категорійним значенням і первинною функцією. Кожен лексико-граматичний розряд слів, крім власної, первинної, може набувати формально і семантико-синтаксичних функцій інших частин мови.

Прикметники здатні перебувати в первинних позиціях іменника та дієслова, які є для них вторинними: ***Малі** намагалися **бренькнути** на моїх струнах, а **старші**, втомлено присівши, дивилися на чоловіка: їм було байдуже до мене...* (2, с. 57); *...Ярина вельми суворою була, таки вже **гнівлива**, що при ній і двері рити боялися* (1, с. 67); *Настина гарна, але Катерина ще **хоріша** – **пишна**, **білотіла**, як тая панна* (1, с. 67). Входячи до складу відокремленої обставини, вони також уживаються в первинних функціях прислівника: *Тут же, **на цій мокрій, тасмничій, геть незрозумілій для нього Волині**, він особливим нюхом чув примарність надії на перемогу* (2, с. 13).

Прикметники, переміщаючись у неприкметникові формально-синтаксичні позиції, утрачають свої типові граматичні ознаки й набувають відповідних ознак іншої частини мови. Їхнє вживання у вторинній формально-синтаксичній присудковій функції фіксує синтаксичний, початковий, ступінь переходу у сферу дієслова: *Повітря в кімнаті **стало аж їдким**...* (2, с. 27); *Обличчя зовсім **юне**, шия **тонка**, як у підлітка, очі на півобличчя – **великі, світлі і сумні**, як дві осінні хмаринки* (1, с. 162).

У текстах аналізованих романів, як і в граматичній структурі української мови загалом, більшість прикметників уживані у формально-синтаксичній позиції присудка як вторинні. Позицію присудка звичайно заступають якісні прикметники, а відносні трапляються лише зрідка. Це пояснюємо тим, що семантика відносних прикметників складніша, бо зумовлена значенням слів, від яких вони утворені. Дієслівна зв'язка *бути*, не змінюючи семантичної природи прикметників, виконує суто граматичну функцію: нейтралізує вихідні граматичні категорії й відповідно закріплює дієслівні часово-способові граматичні категорії: *Я була тоді ще зовсім юною...* (2, с. 15); *Не знаю, чи правдивими були чутки про кров, але невтомну спрагу кохання, яка жила в тій жінці, Ніколя справді передав мені* (2, с. 15). Іншим дієслівним зв'язкам, крім цих дієслівних категорій, властива також категорія виду. За видовою ознакою диференційовано дієслівні зв'язкові компоненти: *ставати / стати, залишатися / залишитися, виявлятися / виявитися, зоставатися / зостатися, здаватися / здатися, лишатися / лишитися* тощо, пор.: *Мамин голос із суворого стає жартівливим* (1, с. 98); *Даніель навіть робив спроби викрасти мене, став просто одержимий мною* (2, с. 15); *Там, на чужині, й залишилися обоє навіки молодими* (2, с. 40); *Бульба виявилася недовареною та недосоленою* (2, с. 18) та ін. Крім синтаксичної, ці зв'язки виконують також семантичну функцію.

Зрідка в аналізованих текстах трапляється перехідний розряд відносно-якісних прикметників, наприклад: *...ноги наче ватяні, руки боліли, нестерпно пекли закривавлені пальці* (2, с. 34). Іноді вторинну формально-синтаксичну функцію присудка заступають інші семантико-граматичні розряди прикметників (відносні, займенникові, порядкові), наприклад: [Церква] *трьохсотлітня* і занесена до списку пам'яток дерев'яної архітектури (2, с. 42); [Болота] *волинські* (2, с. 14); *...казанок ... чавунний...* (2, с. 17); [Хата] *дерев'яна, пофарбована на синє...* (2, с. 22); *...військо ... своє...* (2, с. 14); [Даніель] *був своїм ... серед музикантів Парижа* (2, с. 14) та ін.

У граматичній структурі мови для низки прикметників – виразників власне-ознаки, характерна присудкова, первинна, й означальна, вторинна, формально-синтаксична позиція, що засвідчує їхнє переміщення із власне-прикметникового у власне-дієслівне функціонування [94]. У своїх попередніх студіях прикметники на позначення власне ознаки істоти або предмета, що має обмеження у своєму вияві, ми кваліфікували як типові виразники аналітичної синтаксичної дієслівності [11, с. 76–81]. Присудкову формально-синтаксичну закріпленість цих прикметників доповнює їхня валентна актантна деривація, зреалізована через один лівобічний та один або два правобічних актанти. Найвищий ступінь дієслівної синтаксичної усталеності властивий звичайно прикметникам, наділеним тривалентним актантним потенціалом. Це лексеми *винний, винуватий* та ін., що функціонують зі значенням «який має борг» і реалізують свою семантику через три облігаторні компоненти: суб'єктний, об'єктний та адресатний, наприклад: *Вона ж нічого [тобі] не винна!* (2, с. 32). У текстах аналізованих романів такі прикметники трапляються спорадично.

Присудкову позицію також визначаємо як типову для прикметників *вдячний, відданий, відповідний, відомий, вірний, залежний, згодний, знаний, зобов'язаний, ідентичний, однаковий, подібний, популярний, рівний, схожий, тотожний* тощо, наділених семантикою відповідності істоти, предмета іншим істотам, предметам, популярності або непопулярності особи, загального визнання предмета серед інших, підпорядкування особи, залежності предмета тощо. Ці прикметники конкретизують своє значення через три залежні іменникові компоненти: суб'єктний (облігаторний) і два об'єктні (один облігаторний та один факультативний), наприклад: *... обличчя – кругле, схоже на пласку білу маску з темними очницями* (2, с. 10); [Інструмент] *схожий [формою] на скрипку* (2, с. 22); *...його скрикове диво знане у найпрестижніших салонах французької столиці...* (2, с. 11). Прикметники такого взірця в аналізованих текстах трапляються зрідка.

У позиції присудка також зафіксовані прикметники *важливий, визначальний, ворожий, гарний, милий, особливий, осоружний, приємний, суттєвий, хороший, чарівний,*

цікавий, цінний і под. на позначення загальної оцінки (позитивної або негативної), а також вирізняльного значення. Ці прикметники реалізують свій валентний потенціал через три субстанційні синтаксеми: одну облігаторну (суб'єктну) і дві факультативні (об'єктну із семантикою уточнення та об'єктну із семантикою обмеження), наприклад: *...мій маестро не зможе далі жити без цієї світлоосої полісянки, що без неї йому світ **немилий*** (2, с. 30); *Про те, що я **чарівна**, Даніель і справді сказав жартома* (2, с. 24); *Щось у цій дивній скрипці **є особливе** ...* (2, с. 24). У функції означення ці прикметники трапляються частіше, ніж інші тривалентні прикметники. Факультативне використання об'єктних синтаксем сприяє їхньому переміщенню з присудкової позиції в означальну, пор.: *Тьоха **поганий*** (2, с. 66) і *Поганий Тьоха!..* (2, с. 66); *Коса була **гарна**, як снотик стиглого жита...* (2, 50) і *Ти, Даніелю, дав мені **гарний** урок: у кожного свій шлях...* (2, с. 59). В аналізованих текстах, як і в граматичній структурі української мови, прикметники такого зразка зазвичай трапляються в означальній позиції.

Присудкову позицію визначаємо як первинну для прикметників: *багатий, байдужий, бідний, владний, гідний, достойний, згідний, здатний, знайомий, зобов'язаний, корисний, ладний, необхідний, охочий, певний, повинен, повний, потрібний, поширений, причетний, радій, спроможний, стійкий, схильний, терплячий, уважний, шкідливий* та ін. на позначення активно-діяльних ознак людей, їхніх морально-етичних, емоційно-психічних якостей, шанобливого ставлення до людини, її популярності або непопулярності, відповідності або невідповідності предмета іншим предметам, ступеня його необхідності, достатньої або недостатньої кількості чого-небудь у предметі і под. [11, с. 78]. Такі прикметники наділені двовалентним суб'єктним та об'єктним облігаторним валентним потенціалом. Із схарактеризованих вище прикметників у текстах аналізованих романів у присудковій позиції найчастіше трапляються ті, що виражають активну діяльність людини, наприклад: *Я ж і тепер ... на край світу **ладен був** податися* (2, 51); *Цілий тиждень ми **змушені були терпіти** одне одного* (2, . 48); *...повітря **найбільш сприятливе** для лікування...* (2, с. 47); *Ярчик ... **охочий** до музики...* (2, с. 39); *...столиця **змушена була капітулювати*** (2, с. 38); *Наші вундеркінди **повинні грати** на наших інструментах* (2, с. 35); *... тисячі українців ... за законами війни ... **змушені були вбивати** одні одних* (1, с. 36); *...і от вона **змушена робити** з них музикантів, виводити їх у люди...* (2, с. 9); *Анна... **готова відбиватися** від мишачого нашествия* (2, с. 10).

За нашими спостереженнями, прикметники *блідий, важкий, глибокий, досвідчений, дужий, здогадливий, компетентний, малий, міцний, мудрий, оригінальний, образливий, різноманітний, світлий, своєрідний, тихий, трагічний, фатальний* і под., які переважно виражають інтелектуальні спроможності, фізичні ознаки, зовнішній вигляд людини, вказують на розмір, форму, особливість предмета і реалізують свою валентність через дві залежні – суб'єктну (облігаторну) й об'єктну (факультативну) – синтаксеми також зафіксовані в присудковій ролі [11, с. 78]: *Ярчик ... і сам такий **чутливий**, як скрипкова струна* (2, с. 39); *...ти ще надто **юний** для серйозної розмови...* (2, с. 58); *І книжки в бібліотеці ...**виявляється**, якісь **неправильні, шкідливі*** (2, с. 38). Як бачимо, часто такі прикметники не потребують лексичного вираження факультативних об'єктних синтаксем, що й зумовлює їхнє переміщення з присудкової позиції в означальну.

Присудкова позиція первинна і для ступеньованих прикметників. Одиниці зі значенням вищого ступеня порівняння наділені двовалентним облігаторним суб'єктним та об'єктним актантним потенціалом, наприклад: *Я ... в цьому титанні куди **грамотніший** за неї* (2, с. 37); *І Федько **не гірший** за інших* (2, с. 45); *Сіроокий чоловік ...**трохи нижчий** від середнього зросту й **трохи молодший** від середнього віку* (2, с. 107); *Запис на стрічці її пам'яті набагато **повніший і детальніший*** (2, 52). Прикметники зі значенням найвищого ступеня порівняння реалізують свою семантику через один облігаторний (суб'єктний) й один факультативний (об'єктний) компоненти: *...повітря **найбільш сприятливе** для лікування...* (2, с. 47); *«Єва з яблуком», на його переконання, **найкраща** на цій жіночій експозиції* (2, с. 108). Необов'язкове лексичне вираження об'єктного компонента сприяє

переміщенню суперлатива із присудкової в означальну позицію: ...*Ярик ... буде виступати в найбільших залах не лише своєї столиці, а й усієї Європи* (2, с. 39).

Висновки й перспективи. Отже, прикметник на тлі інших лексико-граматичних розрядів слів вияскравлюють його виразні семантико-граматичні та формально-граматичні ознаки: 1) категорійне значення ознаки предмета; 2) типова формально-синтаксична позиція приіменникового другорядного члена речення; 3) типова семантико-синтаксична позиція атрибута. У текстах аналізованих романів, як і в сучасній українській літературній мові загалом, представлена різноманітна семантична палітра прикметників, що зафіксовані переважно в первинній, означальній, формально-синтаксичній позиції. Незначній частині прикметників властива присудкова, первинна, й означальна, вторинна, формально-синтаксична позиція, що свідчить про їхнє переміщення із власне-прикметникового у власне-дієслівне функціонування. Перебуваючи за межами власне-прикметникового вживання, такі прикметникові форми потрапляють у формально-синтаксичну сферу дієслова й набувають відповідно власне-дієслівних категорій. У перспективі плануємо докладно схарактеризувати лінгвостилістичні параметри прикметників, уживаних у романах Надії Гуменюк.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: Формальні та функційні вияви : монографія. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
4. Грамматика русского языка. Т. 2. Ч. 1 : Синтаксис / под ред. В. В. Виноградова. Москва : Изд-во АН СССР, 1960. 702 с.
5. Городенська К. Реченнєвотвірний потенціал предикатів якості. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонНУ, 2001. Вип. 7. С. 27–31.
6. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 179 с.
7. Курилович Е. Очерки по лингвистике : сборник статей. Москва : Изд-во иностр. лит., 1962. 456 с.
8. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.
9. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
10. Мельник І. А. Аналітичні та синтетичні засоби дієслівної транспозиції. *Типологія та функції мовних одиниць : науковий журнал*. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. № 2. С. 184–198.
11. Мельник І. А. Транспозиційна граматика українського дієслова : монографія. Луцьк : Надтир'я, 2015. 476 с.
12. Мельник І. А. Транспозиція частиномовних класів у дієслово в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 36 с.
13. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
14. Пасічник І. А. Категорія валентності предикативних прикметників : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 183 с.

Список використаних джерел

1. Гуменюк Н. Вересові меди : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 320 с.
2. Гуменюк Н. Дожити до весни : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 240 с.

References

1. Vykhovanets, I. R. (1988). Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti : monohrafiia [Parts of speech in the semantic grammatical aspect]. Kyiv: Nauk. dumka, 256 (in Ukr.).

2. Vykhovalnets, I. R., Horodenska, K. H., Zahnitko, A. P., Sokolova, S. O. (2017). Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 752 (in Ukr.).
3. Vintoniv, M. O. (2013). Aktualne chlenuvannia rechennia i tekstu : Formalni ta funktsiini vyjavy : monohrafiia [Actual division of the sentence and text: Formal and functional manifestations]. Donetsk: Donetskyi nats. un-t, 327 (in Ukr.).
4. Vynohradov, V. V. (Ed.) (1960). Hrammatyka russkoho yazyka. T. 2. Ch. 1 : Syntaksys [Grammar of the Russian language]. Moskva: Yzd-vo AN SSSR, 702 (in Russ.).
5. Horodenska, K. (2001). Rechennievotvirnyi potentsial predykatyv yakosti [Sentence-forming potential of the predicates of quality]. In : *Linhvistychni studii : zbirnyk naukovykh prats* [Linguistic studies]. Donetsk: DonNU, Vyp. 7, 27–31 (in Ukr.).
6. Kostusiak, N. M. (2002). Katehoriia stupeniv porivniannia prykmetnykiv i pryslivnykiv : monohrafiia [The category of degrees of comparison in adjectives and adverbs]. Luts'k: RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 179 (in Ukr.).
7. Kurylovych, E. (1962). Ocherky po lynchvystyke : sbornyk statei [Essays on linguistics : a digest of articles]. Moskva: Yzd-vo ynostr. lit., 456 (in Russ.).
8. Masytska, T. Ye. (2016). Typolohiia semantyko-syntaksychnykh rechennievnykh zalezhnosti : monohrafiia [The typology of semantic syntactic sentence dependencies]. Luts'k : PVD «Tverdynia», 416 (in Ukr.).
9. Mezhev, O. H. (2012). Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynyt : monohrafiia [The typology of minimal semantic syntactic units]. Luts'k: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 464 (in Ukr.).
10. Melnyk, I. A. (2014). Analitychni ta syntetychni zasoby diieslivnoi transpozycji [Analytical and synthetic means of verb transposition]. In : *Typolohiia ta funktsii movnykh odynyt : naukovyi zhurnal* [Typology and functions of language units : a scientific journal]. Luts'k: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2, 184–198 (in Ukr.).
11. Melnyk, I. A. (2015). Transpozycjiina hramatyka ukrainskoho diieslova : monohrafiia [Transposition grammar of the verb in the Ukrainian language]. Luts'k: Nadstyr'ia, 476 (in Ukr.).
12. Melnyk, I. A. (2016). Transpozycjiia chastynomovnykh klasiv u diieslovo v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Transposition of the part of speech classes into the verb in the modern Ukrainian literary language]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 36 (in Ukr.).
13. Mirchenko, M. V. (2004). Struktura syntaksychnykh katehori : monohrafiia [The structure of syntactic categories]. Luts'k: RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 393 (in Ukr.).
14. Pasichnyk, I. A. (2006). Katehoriia valentnosti predykatyvnykh prykmetnykiv : monohrafiia [The category of valency in predicative adjectives]. Luts'k: RVV «Vezha» Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 183 (in Ukr.).

List of used sources

1. Humeniuk, N. (2015). Veresovi medy : roman [Heather honeys]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 320 (in Ukr.).
2. Humeniuk, N. (2019). Dozhyty do vesny : roman [Live until spring]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 240 (in Ukr.).

I. A. MELNYK. SEMANTIC SPECIFICITY AND FORMAL-SYNTACTIC POSITIONS OF ADJECTIVES (CASE STUDY – THE NOVELS “HEATHER HONEYS” AND “LIVE UNTIL SPRING” BY NADIIA HUMENIUK)

Summary. Introduction. *The research in which grammar phenomena are characterized on the basis of specific empirical material of the modern Ukrainian language is of great interest nowadays. The topicality of our study is conditioned by the fact that there is no research on semantic and formal-syntactic originality of the adjectives used in the novels by Nadiia Humeniuk.*

Purpose. *The purpose of our research is to carry out integral analysis of the semantic nature of adjectives, their primary and secondary formal-syntactic functions (case study – the novels “Heather Honeys” and “Live until Spring” by Nadiia Humeniuk).*

Methods. *To achieve the purpose and solve the tasks of the research, a set of methods have been utilized. The descriptive method is the main one, it has been used to carry out integral research of semantic specificity and functional peculiarities of the adjectives on the basis of specific empirical material of the modern Ukrainian language. We have also applied the method of observation of formal and semantic features of the adjectives, functional semantic peculiarities of linking components in the structure of the compound nominal predicate; the method of functional analysis was used to single out primary and secondary formal-syntactic functions of adjectives, etc.*

Results. *By semantic content twenty two groups have been distinguished, among which there are adjectives to denote emotional psychic condition of a person, their will, temper, physical and physiological features, inclination to some action or state, temperament, character, moral ethical features, spiritual world, intellectual capabilities, age, marital status, material prosperity, appearance*

features, some other features of a person, as well as physical, functional and structural properties of objects, temporal characteristics, parametric values, colour scheme, belonging to someone, etc. Primary and secondary formal-syntactic functions of the adjectives on the basis of their semantic potential have been characterized.

Originality. The originality of our research is conditioned by the fact that semantic peculiarities of the adjectives used in the novels “Heather Honeys” and “Live until Spring” by Nadiia Humeniuk have been studied in detail for the first time in Ukrainian linguistics. On the basis of their semantic potential their primary and secondary formal-syntactic positions in the sentence structure have been analysed.

Conclusion. In the novels analysed there is a semantic variety of adjectives which have been mainly identified in primary attributive formal-syntactic position. A small number of adjectives have primary predicate and secondary attribute formal-syntactic position, indicating their transposition from the proper adjective into proper verb functioning.

Key words: adjective, adjective semantics, formal-syntactic sentence structure, formal-syntactic positions of adjectives, attribute, compound verbal predicate.

Надійшла до редакції 12.02.21

Прийнято до друку 05.04.21